

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за вересень 2022 року

Зміст

1. Спори, що виникають із сімейних відносин	4
1.1. У разі скасування рішення суду про позбавлення батьківських прав втрачаються ті правові наслідки, які з нього випливають, зокрема і право іншої особи на усиновлення дитини. Ігнорування приписів закону щодо обов'язкової згоди на усиновлення батька / матері дитини є підставою для визнання такого усиновлення недійсним	4
1.2. Порядок спілкування баби та/або діда з онуками повинен забезпечувати якнайкращі інтереси дітей, зокрема спілкування з онуками згідно з графіком має відбуватися з дотриманням режиму дітей та уникнення створення конфліктних ситуацій	6
2. Спори, що виникають із спадкових відносин	8
2.1. У випадку, коли спадкоємцю, який має право на обов'язкову частку у спадщині, припадає частка, рівна обов'язковій або більша, то правила статті 1241 ЦК України не застосовуються	8
2.2. На вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину поширюється позовна давність	9
2.3. Встановлення державним нотаріусом особи на підставі паспорта громадянина України, який не містив фотокартки при досягненні ним 45-річного віку, є підставою для застосування дисциплінарного стягнення до нотаріуса, а не підставою для визнання недійсною заяви про відмову від спадщини	11
3. Спори, що виникають із земельних правовідносин	13
3.1. У разі укладання нового договору оренди землі за умови наявності іншого, строк дії якого ще не завершився, факт реєстрації обох договорів оренди, які укладено між тими самими сторонами та щодо тієї ж земельної ділянки, не свідчить про недійсність оспорюваного договору, про подвійність реєстрації права оренди, оскільки вони укладені не з іншою особою, яка є відмінною від попереднього орендаря	13
4. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів	15
4.1. Положення законодавства щодо продовження під час карантину строків загальної і спеціальної позовної давності підлягають застосуванню і в тому випадку, коли тривалість строку позовної давності, визначена законом, була збільшена за домовленістю сторін на підставі статті 259 ЦК України	15

4.2. Для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного правочину), належить застосовувати частину першу статті 261 ЦК України.	17
Початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного договору іпотеки), починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила	17
5. Спори у справах про захист гідності, честі та ділової репутації	20
5.1. У разі, якщо інформація, яку адвокат при здійсненні адвокатської діяльності за дорученням довірителя поширив, є недостовірною, вона підлягає спростуванню	20
5.2. Цивільне законодавство з 19 квітня 2014 року не містить презумпції добропорядності, а отже відсутні підстави для застосування цієї презумпції при вирішенні спорів про спростування недостовірної інформації	22
6. Питання процесуального права	24
6.1. Третя особа у справі має право оскаржити заочне рішення суду безпосередньо до апеляційного суду	24
6.2. У разі ухвалення судового рішення за відсутності учасників справи суд повинен зазначати датою ухвалення ту дату, на яку було призначено розгляд справи, та вказувати в резолютивній частині дату складення повного судового рішення. Проте в разі зазначення судом датою ухвалення судового рішення дати складення повного судового рішення, внаслідок чого дата судового засідання та дата ухвалення судового рішення не збігатимуться, це не є порушенням прав сторін	25
6.3. Незмінність судового рішення виникає до набрання ним законної сили і полягає в тому, що після його проголошення суд, який ухвалив рішення, не має права сам його скасувати або змінити	27
6.4. Об'єднання в одній позовній заяві вимоги, яка підлягає розгляду в порядку позовного провадження, і вимоги, яка не підлягає розгляду в порядку позовного провадження, не є підставою для застосування положень частини шостої статті 188 ЦПК України щодо роз'єднання позовних вимог	29
6.5. Позовні вимоги батька малолітньої дитини про визнання протиправним і скасування розпорядження органу опіки та піклування щодо визначення часу для спілкування та участі у вихованні дитини стосуються спору між батьками щодо виховання дитини, тому мати дитини повинна брати участь у цій справі як відповідач, а не як третя особа	31

1. Спори, що виникають із сімейних відносин

1.1. У разі скасування рішення суду про позбавлення батьківських прав втрачаються ті правові наслідки, які з нього випливають, зокрема і право іншої особи на усиновлення дитини. Ігнорування приписів закону щодо обов'язкової згоди на усиновлення батька / матері дитини є підставою для визнання такого усиновлення недійсним

05 вересня 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Служба у справах дітей виконавчого комітету Шевченківської районної у м. Полтаві ради, орган опіки та піклування Шевченківської районної у м. Полтаві ради, Подільський відділ реєстрації актів цивільного стану Полтавського міського управління юстиції, ОСОБА_3, про визнання усиновлення недійсним, анулювання та поновлення актового запису про матір.

Суд установив, що ОСОБА_1 і ОСОБА_3 перебували у зареєстрованому шлюбі, від якого мають дочку ОСОБА_4. У вересні 2017 року рішенням суду у справі № 554/1796/16-ц, яке набрало законної сили, ОСОБА_1 позбавлено батьківських прав стосовно її дочки. Постановою Верховного Суду від 05 червня 2019 року скасовано рішення судів першої та апеляційної інстанцій та ухвалено нове про відмову в задоволенні позову ОСОБА_3 про позбавлення ОСОБА_1 батьківських прав стосовно ОСОБА_4.

У грудні 2017 року рішенням суду у справі № 554/9765/17 ОСОБА_2 оголошено усиновлювачем ОСОБА_4. На момент ухвалення судового рішення про усиновлення дитини рішення суду про позбавлення ОСОБА_1 батьківських прав набрало законної сили.

Рішенням місцевого суду позов задоволено, мотивуючи тим, що на момент ухвалення рішення судом про усиновлення дитини ОСОБА_1 була позбавлена батьківських прав стосовно дочки. Разом із тим, оскільки в подальшому судові рішення про позбавлення батьківських прав було скасовано, батьківські права позивача вважаються поновленими з часу позбавлення її цих прав.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції в частині поновлення запису про ОСОБА_1 як матір ОСОБА_4 в актовому записі про народження дитини щодо зміни прізвища позивача з «ОСОБА_4» на «ОСОБА_1», а також додаткове рішення цього суду скасовано й ухвалено нове рішення в цій частині, яким у задоволенні цієї позовної вимоги відмовлено, внесено виправлення в актовий запис про народження ОСОБА_4, поновивши відомості, внесені до усиновлення. В іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Верховний Суд рішення суду першої інстанції у нескасованій частині та постанову апеляційного суду залишив без змін з огляду на таке.

На розгляд суду касаційної інстанції постало питання про визнання усиновлення недійсним з підстав відсутності згоди дитини та матері. При цьому

відсутність згоди на момент усиновлення позивач обґрунтовує реформацією (скасування Верховним Судом) рішення про позбавлення її батьківських прав.

Недійсність усиновлення – це вада усиновлення як правомірного юридичного факту, акта, що не призводить до тих наслідків, заради яких здійснюється усиновлення. У зв'язку з цим у законі окреслено перелік підстав для визнання усиновлення недійсним.

Згідно з частиною першою статті 236 СК України усиновлення визнається недійсним за рішенням суду, якщо воно було проведене без згоди дитини та батьків, якщо така згода була необхідною.

Підставою для визнання усиновлення недійсним є відсутність вільної згоди хоча б одного з батьків, якщо така згода була необхідною.

Верховний Суд зауважив, що батьківські права позивача, яка є біологічною матір'ю дитини, є природними та мають пріоритет над правами відповідача стосовно дитини, яких вона набула на підставі рішення суду про позбавлення батьківських прав, що згодом було скасовано. Зі скасуванням рішення суду про позбавлення батьківських прав втрачаються ті наслідки, які з нього випливають, зокрема і право іншої особи на усиновлення дитини. Через те, що на момент ухвалення судового рішення про усиновлення мати дитини була позбавлена батьківських прав, проте судове рішення про позбавлення позивача батьківських прав було скасовано, її батьківські права поновлено з часу їх позбавлення.

Відносини, які сформувалися внаслідок усиновлення, навіть у разі додержання передбаченої законом процедури, не можуть переважати над правами біологічної матері та інтересами дитини у контексті сімейних зв'язків, оскільки врахування єдності та возз'єднання сім'ї у разі розлучення є невід'ємним аспектом права на повагу до сімейного життя відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Однією із визначальних підстав для визнання усиновлення недійсним за рішенням суду є відсутність згоди батьків, якщо така згода була необхідною. Цей припис частини першої статті 236 СК України презюмується і підлягає з'ясуванню в суді. Враховуючи той факт, що рішення про позбавлення батьківських прав було скасоване як помилкове, то можна зробити висновок про реформацію такого судового рішення, а отже воно не може мати жодних правових наслідків чи ігнорувати приписи закону щодо обов'язкової згоди на усиновлення. Таким чином, згода матері на усиновлення була необхідна.

Верховний Суд погодився із висновками судів про те, що хоча на момент вирішення питання про усиновлення неповнолітньої ОСОБА_4 її біологічна мати (позивач у справі) за судовим рішенням була позбавлена батьківських прав, разом із цим, враховуючи факт скасування у касаційному порядку судового рішення про позбавлення батьківських прав, права матері є поновленими з часу їх позбавлення, що виключає можливість усиновлення дитини відповідачем, оскільки ОСОБА_1 не позбавлена батьківських прав стосовно дочки та своєї згоди на її усиновлення не надавала. Крім того, відсутні незаперечні докази того, що при усиновленні була надана згода дитини.

Скасування судового рішення про позбавлення одного з батьків дитини батьківських прав після усиновлення дитини іншою особою з дотриманням вимог закону в період чинності судового рішення про позбавлення батьківських прав не є самостійною підставою для визнання усиновлення недійсним на підставі частини першої статті 236 СК України, визначальним для кваліфікації усиновлення як недійсного є відсутність вільної згоди дитини та батьків, за винятком обставин, передбачених статтями 218 та 219 СК України, які дають можливість провести усиновлення без такої згоди.

Рішення про визнання недійсним усиновлення в контексті цієї справи не порушує якнайкращих інтересів дитини, а відновлює справедливий баланс між правами всіх заінтересованих осіб із належним врахуванням особливих обставин справи.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 вересня 2022 року у справі № 554/1924/20 (провадження № 61-13340сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106506830>.

1.2. Порядок спілкування баби та/або діда з онуками повинен забезпечувати якнайкращі інтереси дітей, зокрема спілкування з онуками згідно з графіком має відбуватися з дотриманням режиму дітей та уникнення створення конфліктних ситуацій

21 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа – Служба у справах дітей Васильківської районної державної адміністрації Дніпропетровської області (далі – Служба у справах дітей Васильківської РДА), про встановлення графіку спілкування з онуками.

Суди встановили, що позивач є бабою малолітніх онуків ОСОБА_4, ОСОБА_5, які є дітьми її сина ОСОБА_2 та ОСОБА_3. Баба, дід, їхній син з дружиною та дітьми проживали разом. Згідно з характеристикою з місця проживання ОСОБА_1 зарекомендувала себе виключно з позитивної сторони. Після розірвання шлюбу між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 остання з дітьми змінила місце проживання. Згідно з витягом з Єдиного реєстру досудових розслідувань правоохоронний орган здійснює досудове розслідування кримінального провадження за ознаки вчинення ОСОБА_2 кримінальних правопорушень, передбачених частиною першою статті 129, частинами першою, другою статті 125, частиною третьою статті 289, частиною третьою статті 15, частиною першою статті 115 КК України.

Рішенням місцевого суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково, встановлено бабі час спілкування з малолітніми онуками за місцем проживання дітей та їх матері, зобов'язано батьків дітей не чинити бабі перешкоди у спілкуванні з онуками. При цьому судові рішення мотивовані необхідністю забезпечення якнайкращих інтересів дітей.

У касаційній скарзі ОСОБА_1 зазначає, що спілкування баби з онуками у присутності матері дитини не лише порушує звичний режим її спілкування з онуками, а й порушує права дітей на повагу до їх приватного життя та збереження родинних відносин із бабою.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів з огляду на таке.

Справа стосувалась прав баби на спілкування зі своїми онуками та встановлення графіка спілкування з онуками без присутності матері.

У частині першій статті 8 Закону України «Про охорону дитинства» передбачено, що кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

У частинах першій, другій статті 3 Конвенції про права дитини закріплено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Дитині забезпечується такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом. Будь-який сімейний спір стосовно дитини має вирішуватися з урахуванням та якнайкращим забезпеченням інтересів дитини.

Згідно з положеннями статті 257 СК України баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні. Батьки та інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків. Якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення.

Відповідно до статті 263 СК України спір щодо участі баби, діда, прабаби, прадіда, брата, сестри, мачухи, вітчима у вихованні дитини вирішується судом відповідно до статті 159 цього Кодексу.

Одним із найважливіших прав дитини є право на сімейне виховання. Право дитини на сімейне виховання включає також право на спілкування з іншими членами сім'ї: дідом, бабою, братами, сестрами, іншими родичами.

Однак графік її спілкування із малолітніми онуками має уникати створення конфліктних ситуацій та дотримуватися режиму дітей.

Верховний Суд зазначав, що суди надали правильну правову оцінку факту відкритого досудового розслідування у кримінальному провадженні за ознаками вчинення ОСОБА_2 кримінальних правопорушень, а також постановам слідчого у вказаному кримінальному провадженні, згідно з якими потерпілій ОСОБА_3 та її близьким родичам на час проведення досудового розслідування забезпечено державну охорону у контексті конкретних обставин цієї справи та реалізації принципу забезпечення якнайкращих інтересів дітей.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що ОСОБА_1 (баба) має право спілкуватися зі своїми онуками на підставі положень статті 257 СК України.

Вирішуючи питання про графік спілкування позивача з онуками, суди врахували, що батьки не дійшли згоди щодо визначення у добровільному порядку місця проживання малолітніх дітей, а рішення з цього питання відповідні органи чи суд не приймали, наявний конфлікт між колишнім подружжям – батьками дітей, що створює перешкоди у вільному спілкуванні між онуками та бабою. Разом із цим, врахувавши інтереси малолітніх дітей та конкретні обставини саме цієї справи, суд правильно визначив порядок спілкування баби з онуками, який забезпечує якнайкращі інтереси дітей.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 вересня 2022 року у справі № 172/456/21 (провадження № 61-650св22) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106390518>.

2. Спори, що виникають із спадкових відносин

2.1. У випадку, коли спадкоємцю, який має право на обов'язкову частку у спадщині, припадає частка, рівна обов'язковій або більша, то правила статті 1241 ЦК України не застосовуються

21 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – приватний нотаріус Ковельського районного нотаріального округу Волинської області, про визнання недійсними свідоцтв про право на спадщину за законом, визнання права власності на спадкове майно.

Суд установив, що ОСОБА_1 є спадкоємцем за заповітом її рідної сестри ОСОБА_3, яка померла. До складу спадщини увійшли: 1/3 частка житлового будинку з господарськими будівлями і спорудами; 1/3 частка земельної ділянки для обслуговування вказаного житлового будинку; земельна ділянка для ведення особистого селянського господарства. На час смерті ОСОБА_3 з нею проживав і був зареєстрований її непрацездатний чоловік ОСОБА_4, який згодом також помер. На час смерті ОСОБА_4 не оформив своїх спадкових прав як спадкоємець обов'язкової частки після смерті своєї дружини ОСОБА_3. Після смерті ОСОБА_3 було два спадкоємці за законом: непрацездатний вдівець ОСОБА_4 та неповнолітній внук ОСОБА_2 за правом представлення. Отже, обов'язкова частка ОСОБА_4 становить 1/4 визначеного у заповіті майна. ОСОБА_2 оформив право на спірне спадкове майно в загальному порядку за правом представлення, успадкувавши це майно після смерті ОСОБА_4. Спадкову трансмісію щодо вказаного майна нотаріус не застосував, оскільки встановлено факт прийняття спадщини ОСОБА_4 після його дружини ОСОБА_3.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено.

Верховний Суд скасував судові рішення, направив справу на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

У частині першій статті 1241 ЦК України визначено коло осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

При визначенні розміру обов'язкової частки у спадщині враховуються всі спадкоємці за законом першої черги, увесь склад спадщини. За згодою особи, яка має право на обов'язкову частку у спадщині, належна їй частка визначається з майна, не охопленого заповітом. У разі незгоди ця частка визначається з усього складу спадщини.

Прийняття спадщини спадкоємцем є обов'язковою умовою здійснення права на спадщину як за законом, так і за заповітом, а також і права на обов'язкову частку у спадщині.

Відповідно до пунктів 5.11, 5.12 глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5 (далі – Порядок), визначено, що при визначенні розміру обов'язкової частки враховується все спадкове майно, як заповідане, так і те, що не охоплене заповітом, а також речі звичайної домашньої обстановки та вжитку. Якщо заповідана лише частина спадкового майна, обов'язкова частка визначається, виходячи із вартості всього спадкового майна, але виділяється обов'язковому спадкоємцю з тієї частки спадкового майна, що залишилась поза заповітом. Якщо частка майна, що залишилась не заповіданою, менша порівняно із розміром обов'язкової частки у спадщині, обов'язковий спадкоємець отримує частку, якої не вистачає, із заповіданої частини спадкового майна.

У випадку, коли спадкоємцю, який має право на обов'язкову частку у спадщині, в майні спадкодавця припадає частка, рівна обов'язковій або більша, то правила статті 1241 ЦК України не застосовуються.

Суди всупереч положенням частини другої статті 1241 ЦПК України та глави 10 Порядку не встановили, яке майно увійшло до спадкової маси ОСОБА_3 та чи успадковане ОСОБА_4 спадкове майно не перевищило розмір належної йому обов'язкової частки.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 вересня 2022 року у справі № 170/581/21 (провадження № 61-3127св22) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106454346>.

2.2. На вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину поширюється позовна давність

05 вересня 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Гайворонська державна нотаріальна контора, Відділ у Гайворонському районі Головного управління Держгеокадастру в Кіровоградській області, про визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним,

скасування державної реєстрації права власності та державного акта про право власності на земельну ділянку.

Суд установив, що після смерті матері позивача ОСОБА_3, яка настала в 2012 році, відкрилася спадщина на належну їй земельну частку (пай). На час смерті ОСОБА_3 проживала разом із синами ОСОБА_1, ОСОБА_4 та співмешканцем ОСОБА_5, який є батьком ОСОБА_1 і ОСОБА_4. Подавши у 2020 році заяву про прийняття спадщини після смерті батька, позивач дізнався, що у 2012 році батько отримав свідоцтво про право на спадщину після смерті матері за законом на підставі довідок сільської ради про спільне проживання зі спадкодавицею, після чого заповів майно відповідачу.

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено через пропуск без поважних причин позовної давності, про застосування якої заявив відповідач.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, позовні вимоги задовольнив, зазначивши, що позов є негаторним і на нього не поширюється позовна давність.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції з огляду на таке.

Негаторний позов – це позов власника, який фактично володіє майном, про усунення перешкод у користуванні чи розпорядженні цим майном. Зазначений спосіб захисту спрямований на усунення порушень прав власника, які не пов'язані з позбавленням його володіння майном.

Натомість факт видачі свідоцтва про право на спадщину та реєстрація права власності на спадкове майно за одним із спадкоємців створює ситуацію, за якої другий зі спадкоємців позбавляється права на спадщину загалом та не може оформити своє право зокрема.

У приватному праві не передбачено нікчемності для свідоцтва про право на спадщину. У ЦК України закріплено тільки можливість пред'явити вимогу про визнання недійсним такого свідоцтва (стаття 1301). Оспорювання свідоцтва про право на спадщину відбувається тільки за ініціативою заінтересованої особи шляхом пред'явлення вимоги про визнання його недійсним (позов про оспорювання свідоцтва).

Положеннями глави 19 ЦК України встановлено загальне правило про поширення позовної давності на всі цивільно-правові вимоги, окрім тих, що зазначені у статті 268 ЦК України як виняток.

У частині першій цієї статті законодавець визначив, на які позовні вимоги не поширюється позовна давність. Також законом можуть бути встановлені інші вимоги, на які не поширюється позовна давність. Серед переліку вимог, на які відповідно до закону позовна давність не поширюється, немає вимоги про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.

Факт видачі спадкоємцю свідоцтва про право власності в порядку спадкування на спадкове майно, право на яке має інший спадкоємець, або видача свідоцтва особі, яка не має прав на спадщину, доводить порушення прав та інтересів особи, і саме

тому перебіг позовної давності необхідно пов'язувати із фактом видачі свідоцтва про право на спадщину другому із спадкоємців (чи особі, яка не є спадкоємцем), а в разі якщо особа, права та інтереси якої порушені видачею такого свідоцтва, доведе, що про існування такого свідоцтва, яким порушуються її права, їй стало відомо пізніше, то перебіг позовної давності варто пов'язувати саме з таким моментом.

Факт неотримання позивачем свідоцтва про право на спадщину та невизначення законодавцем строку, протягом якого спадкоємець має оформити свої спадкові права, не може підтверджувати, що в такого спадкоємця не виникло право на позов, оскільки видача свідоцтва про право на спадщину іншому із спадкоємців (чи особі, яка не є спадкоємцем) перешкоджає завершенню оформлення його спадкових прав другому із спадкоємців, який не отримав свідоцтва про право на спадщину, а отже, обґрунтовує виникнення у цього спадкоємця права на позов у матеріально-правовому аспекті.

Суд першої інстанції надав оцінку доводам позивача про поважність причин пропуску строку звернення до суду з позовом, урахувавши доводи відповідача про пропуск позовної давності, не встановив поважності причин такого тривалого пропуску. Позивач мав би довідатися про порушення свого права оспореним свідоцтвом про право на спадщину протягом розумного строку після моменту його видачі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 вересня 2022 року у справі № 385/321/20 (провадження № 61-9916сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106533153>.

2.3. Встановлення державним нотаріусом особи на підставі паспорта громадянина України, який не містив фотокартки при досягненні ним 45-річного віку, є підставою для застосування дисциплінарного стягнення до нотаріуса, а не підставою для визнання недійсною заяви про відмову від спадщини

28 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Третьої одеської державної нотаріальної контори, державного нотаріуса Третьої одеської державної нотаріальної контори, третя особа – ОСОБА_2, про визнання дій нотаріуса неправомірними та скасування посвідчувального напису про справжність підпису, вчиненого на заяві про відмову від прийняття спадщини.

Суд установив, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 (брат позивача) звернулися до Третьої одеської державної нотаріальної контори: позивач – із заявою про прийняття спадщини після смерті баби ОСОБА_3, а третя особа – із заявою про відмову від прийняття спадщини після смерті баби ОСОБА_3 на користь онуки ОСОБА_4. Державний нотаріус вчинила посвідчувальний напис про встановлення справжності підпису ОСОБА_2 на заяві про відмову у прийнятті спадщини після смерті ОСОБА_3.

Державний нотаріус порушила права позивача, яка має намір прийняти спадщину за законом. Існування неправомірної заяви про відмову від прийняття спадщини значно зменшує її частку в спадщині, що відкрилась після смерті її баби ОСОБА_3. Позивач вважала, що державний нотаріус, встановивши особу на підставі недійсного паспорта, до якого не вклеєно нову фотокартку при досягненні громадянином 45-річного віку, протиправно прийняла заяву ОСОБА_2 про відмову від спадщини.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову. Відмовляючи у задоволенні позову ОСОБА_1 про визнання дій нотаріуса неправомірними та скасування посвідчувального напису про справжність підпису, вчиненого на заяві про відмову від прийняття спадщини, суд виходив із того, що відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтями 225, 229–231, 233 ЦК України.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

Згідно з частиною четвертою статті 1274 ЦК України спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги.

У частині п'ятій 1274 ЦК України передбачено, що відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтями 225, 229–231 і 233 цього Кодексу.

Нотаріуси вчиняють таку нотаріальну дію, як засвідчення справжності підпису на документах (пункт 11 частини першої статті 34 Закону України «Про нотаріат»).

При вчиненні нотаріальної дії нотаріуси встановлюють особу учасників цивільних відносин, які звернулись за вчиненням нотаріальної дії. Встановлення особи здійснюється за паспортом або іншим документом, які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії. Для нотаріуса встановити особу означає впевнитись, що перед ним дійсно та особа, яка зазначена в паспортному або іншому документі, поданому нею нотаріусу. Процедура встановлення особи передбачає ознайомлення нотаріуса з відповідним документом у присутності особи, яку необхідно встановити.

Згідно з пунктом 8 Постанови Верховної Ради України «Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон» термін дії паспорта, виготовленого у вигляді паспортної книжечки, не обмежується. Однак до паспортної книжечки при досягненні громадянином 25- і 45-річного віку вклеюються нові фотокартки, що відповідають його вікові. Паспорт, в якому не вклеєно таких фотокарток при досягненні його власником зазначеного віку, вважається недійсним.

Відмова від прийняття спадщини – це вольовий акт, в якому знаходить своє вираження згода прийняти чи не прийняти спадщину. Цей акт односторонній, він являє собою висловлювання лише одної особи – спадкоємця, не вимагає участі чи згоди інших осіб.

Встановивши, що заява ОСОБА_2 про відмову від прийняття спадщини подана ним особисто, ця заява відповідає його волевиявленню, що було підтверджено ним у судовому засіданні, суди обґрунтовано вважали, що встановлення державним

нотаріусом особи на підставі паспорта громадянина України, який не містив фотокартку при досягненні особою 45-річного віку, не може бути підставою для визнання такого правочину недійсним. При цьому суди обґрунтовано зазначили, що вказані дії нотаріуса можуть стати підставою для його притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Крім того, суди правильно зазначили, що, звертаючись до суду з вимогою про визнання недійсною заяви про відмову від спадщини, ОСОБА_1 не конкретизувала, з яких саме підстав вона просить визнати цю відмову недійсною, а лише посилалась на неналежне виконання нотаріусом своїх обов'язків при оформленні спадщини, що саме по собі не є підставою для визнання недійсною заяви про відмову від спадщини відповідно до частини п'ятої статті 1274 ЦК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 вересня 2022 року у справі № 520/8593/17 (провадження № 61-3607св21) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106660128>.

3. Спори, що виникають із земельних правовідносин

3.1. У разі укладання нового договору оренди землі за умови наявності іншого, строк дії якого ще не завершився, факт реєстрації обох договорів оренди, які укладено між тими самими сторонами та щодо тієї ж земельної ділянки, не свідчить про недійсність оспорюваного договору, про подвійність реєстрації права оренди, оскільки вони укладені не з іншою особою, яка є відмінною від попереднього орендаря

12 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Селянського (Фермерського) господарства «Кристал» (далі – СФГ «Кристал»), третя особа – Криворізька районна державна адміністрація Дніпропетровської області, про визнання недійсним договору оренди земельної ділянки.

Суд установив, що ОСОБА_1 на праві власності належить земельна ділянка, призначена для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. 20 квітня 2009 року між нею та СФГ «Кристал» укладено договір оренди зазначеної земельної ділянки строком на 10 років. Пізніше зі змісту витягу з державного земельного кадастру вона дізналася, що Криворізька районна державна адміністрація здійснила реєстрацію речового права на спірну земельну ділянку СФГ «Кристал» зі строком дії 10 років. Позивач зазначала, що договір оренди від 07 серпня 2015 року укладений з порушенням чинного законодавства та є недійсним, оскільки на день укладення оспорюваного договору договір оренди земельної ділянки, укладений між нею та відповідачем, був чинним, тобто мала місце подвійна реєстрація договорів оренди щодо земельної ділянки. На думку позивача, вказане стало наслідком неправомірних дій державного реєстратора, який зареєстрував вказаний договір без відома

власника земельної ділянки. Крім того, на обґрунтування позову позивач вказувала на відсутність між ними письмової згоди щодо внесення змін до договору оренди земельної ділянки від 20 квітня 2009 року, а також згоди на його розірвання.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, мотивуючи тим, що чинне законодавство не містить заборони укладення між сторонами нового договору оренди землі, за умови наявності іншого договору оренди між сторонами щодо тієї ж саме земельної ділянки, якщо при цьому не порушуються права інших осіб на земельну ділянку.

Верховний Суд залишив без зміни судові рішення з огляду на таке.

У справі, що переглядалася, спір стосується правочину, вчиненого сторонами під час дії іншого правочину, укладеного між тими ж сторонами.

Згідно з частиною першою статті 205 ЦК України правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом.

Згідно з частиною першою статті 14 Закону України «Про оренду землі» договір оренди землі укладається в письмовій формі, а за статтею 18 цього Закону договір оренди набирає чинності після його державної реєстрації. У разі якщо сторони такої згоди не досягли, такий договір є неукладеним, тобто таким, що не відбувся, а наведені в ньому умови не є такими, що регулюють спірні відносини.

Відповідно до статті 204 ЦК України правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним. Зазначена норма кореспондує частинам другій, третій статті 215 ЦК України, висвітлює різницю між нікчемним і оспорюваним правочином і не застосовується до правочинів, які не відбулися, бо є невчиненими. У випадку оспорювання самого факту укладення правочину такий факт може бути спростований не шляхом подання окремого позову про недійсність правочину, а під час вирішення спору про захист права, яке позивач вважає порушеним, шляхом викладення відповідного висновку про неукладеність спірних договорів у мотивувальній частині судового рішення.

Заявляючи вимоги про визнання недійсним договору оренди земельної ділянки від 07 серпня 2015 року з тих підстав, що вона вказаний договір не уклала (не підписувала), ОСОБА_1 відповідної експертизи призначити не просила. Вказаний правочин був спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним, зокрема, ОСОБА_1 як орендодавець надала у строкове, платне користування земельну ділянку на строк 10 років, що підтверджується копією договору оренди земельної ділянки від 07 серпня 2015 року та копією Акта про передачу та прийом земельної ділянки.

Установивши, що за взаємною згодою сторін укладено новий договір оренди землі, а жодна зі сторін проти цього не заперечувала, суди дійшли правильних висновків про те, що позивач не довела обставин, які б свідчили про недійсність укладеного договору оренди земельної ділянки та порушення прав позивача при укладенні оспорюваного правочину.

Факт реєстрації двох договорів оренди, які укладено між тими самими сторонами, не свідчить про недійсність оспорюваного договору, не свідчить про подвійність реєстрації права оренди, оскільки укладені не з іншою особою, яка є відмінною від попереднього орендаря. Тому суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, дійшов правильних висновків про відмову у задоволенні позову ОСОБА_1.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 вересня 2022 року у справі № 177/31/21 (провадження № 61-4702св22) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106204832>.

4. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів

4.1. Положення законодавства щодо продовження під час карантину строків загальної і спеціальної позовної давності підлягають застосуванню і в тому випадку, коли тривалість строку позовної давності, визначена законом, була збільшена за домовленістю сторін на підставі статті 259 ЦК України

07 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Акціонерного товариства комерційний банк «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк») до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за кредитним договором.

Суд установив, що 26 вересня 2008 року між ПАТ КБ «ПриватБанк», правонаступником якого є АТ КБ «ПриватБанк», та ОСОБА_1 був укладений кредитний договір, відповідно до умов якого ОСОБА_1 отримав кредит зі сплатою відсотків за користування кредитними коштами на суму залишку заборгованості за кредитом. Крім того, між ПАТ КБ «ПриватБанк» та ОСОБА_2 було укладено договір поруки, згідно з яким ОСОБА_2 виступила поручителем за виконання позичальником перед кредитором зобов'язань за кредитним договором. У кредитному договорі та договорі поруки сторони встановили строк позовної давності та строк чинності поруки тривалістю 5 років. Згідно з розрахунком банку ОСОБА_1 мала заборгованість перед банком.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, мотивуючи це тим, що хоча позовні вимоги банку стосовно ОСОБА_1 є обґрунтованими, однак через пропуск позивачем строку позовної давності вони не можуть бути задоволені. Вимоги до поручителя ОСОБА_2 задоволенню не підлягали, оскільки пропуск банком преклюзивного строку звернення до суду із позовом до поручителя є безумовною підставою для відмови в задоволенні позову.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, задовольнив позов частково, стягнувши з ОСОБА_2 на користь АТ КБ «ПриватБанк» заборгованість за тілом кредиту, проценти за користування кредитними коштами відповідно до кредитного договору.

Верховний Суд змінив постанову апеляційного суду в частині стягнення з боржника разом із поручителем заборгованості, розмір якої не оспорювався заявником та іншими учасниками справи. Крім того, Верховний Суд розглянув питання щодо поширення дії пункту 12 Перехідних і прикінцевих положень ЦК України (щодо продовження під час карантину строків загальної і спеціальної позовної давності, передбачених статтями 257, 258 цього Кодексу) на строк позовної давності, тривалість якого збільшена за домовленістю сторін на підставі статті 259 ЦК України, зробивши такі правові висновки.

Сторони уклали кредитний договір, у якому збільшили строк позовної давності та строк чинності поруки до п'яти років.

У ЦК України визначено два види строків позовної давності: загальний і спеціальний (статті 257, 258 ЦК України).

Відповідно до частини першої статті 259 ЦК України позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін.

Строк повернення грошових коштів за кредитним договором від 26 вересня 2008 року сторони визначили до 26 вересня 2015 року.

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» встановлено з 12 березня 2020 року на всій території України карантин, строк якого неодноразово продовжувався.

Згідно із Законом України від 30 березня 2020 року № 540-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» розділ «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України доповнено пунктом 12, яким під час карантину строки, визначені, зокрема, статтями 257, 258 Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину.

Апеляційний суд не врахував, що положеннями частини першої статті 259 ЦК України визначено право сторін збільшити позовну давність. Сторони кредитного договору скористалися своїм правом та збільшили строк звернення до суду з вимогою про захист цивільного права з трьох до п'яти років.

У пункті 12 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України в редакції Закону № 540-ІХ перелічені всі статті цього Кодексу, які визначають строки позовної давності. І всі ці строки продовжено для всіх суб'єктів цивільних правовідносин на строк дії карантину.

Виходячи із взаємозв'язку норм права, які були прийняті органом законодавчої влади в Україні під час дії карантину, введеного Урядом України у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), цілей, з метою яких ці норми впроваджені, а також з метою недопущення безпідставного звуження прав учасників цивільних правовідносин, Верховний Суд дійшов висновку про те, що пункт 12 Перехідних і прикінцевих положень ЦК України щодо продовження під час карантину строків загальної і спеціальної позовної давності, передбачених, зокрема, статтями 257, 258 цього Кодексу, підлягає застосуванню і в тому випадку, коли тривалість

строку позовної давності, визначена законом, була збільшена за домовленістю сторін на підставі статті 259 ЦК України.

З урахуванням того, що останнім днем звернення до суду з позовом у межах строку позовної давності було 26 вересня 2020 року, а Закон № 540-ІХ щодо продовження строків позовної давності на час дії карантину набрав чинності 02 квітня 2020 року, з огляду на встановлений Кабінетом Міністрів України карантин із 12 березня 2020 року вимоги банку про солідарне стягнення заборгованості з боржника разом із поручителем підлягають частковому задоволенню.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 07 вересня 2022 року у справі № 679/1136/21 (провадження № 61- 5238св22) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106190914>.

4.2. Для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного правочину), належить застосовувати частину першу статті 261 ЦК України.

Початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного договору іпотеки), починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила

21 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом Акціонерного товариства «Альфа-Банк» (далі – АТ «Альфа Банк», банк) до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про застосування наслідків нікчемного правочину.

Звертаючись до суду із позовом, позивач зазначав, що між АКБСР «Укрсоцбанк», правонаступником якого є АТ «Альфа-Банк», та ОСОБА_1 укладено договір кредиту на фінансування будівництва, придбання (інвестування) житла відповідно до договору пайової участі, укладеного між позичальником та СТ «Житлово-будівельний кооператив «Авантаж». Для забезпечення виконання позичальником зобов'язань банк уклав з позичальником іпотечний договір, за умовами якого позичальник передав банку в іпотеку майнові права на незакінчену будівництвом квартиру. У зв'язку з невиконанням ОСОБА_1 зобов'язань з погашення кредиту за рішенням суду звернуто стягнення за іпотечним договором, згідно з яким в іпотеку банку передані майнові права на незакінчену будівництвом квартиру, які в подальшому, в зв'язку з введенням будинку в експлуатацію, були змінені на квартиру. Під час підготовки документів для примусового виконання зазначеного рішення суду банк отримав інформацію про здійснення ОСОБА_1 реєстрації права власності на спірну квартиру, яка передала зазначену квартиру в іпотеку ОСОБА_2. Приватний нотаріус зареєстрував право власності на квартиру за ОСОБА_2, що унеможлиблює виконання зазначеного рішення суду. Позивач зазначав, що банк не надавав своєї згоди ОСОБА_1 на передачу квартири в іпотеку ОСОБА_2, у той час

як ОСОБА_1 приховала факт обтяження квартири іпотекою банку, а приватний нотаріус не здійснив належної перевірки наявності обтяжень квартири.

Суд першої інстанції задовольнив позов АТ «Альфа Банк» та застосував наслідки недійсності нікчемного іпотечного договору квартири, укладеного між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, шляхом скасування державної реєстрації права власності на квартиру за ОСОБА_2 та реєстрації права власності на неї за ОСОБА_1. Суд визнав, що іпотечний договір, укладений між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, є таким, що укладений з порушенням норм Закону України «Про іпотеку». Щодо заяви ОСОБА_2 про застосування наслідків спливу позовної давності суд першої інстанції вважав, що АТ «Альфа-Банк» пред'явило свій позов у межах позовної давності.

Апеляційний суд закрити апеляційне провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_3, залишив без задоволення апеляційну скаргу ОСОБА_2, а рішення суду першої інстанції – без змін.

Верховний Суд погодився з рішеннями судів, зробивши такі правові висновки.

Ключовим питанням, на яке належало надати відповідь у цій справі, є те, з якого моменту починається перебіг позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного правочину).

Верховний Суд зауважив, що положення статті 253 ЦК України поширюються на всі випадки встановлення початку перебігу строків.

В окремих положеннях ЦК України міститься правило про визначення перебігу строку «від дня» чи «з часу», а не «від наступного дня». Такий прийом законодавчої техніки законодавець застосував, керуючись принципом економії нормативного матеріалу, проте він жодним чином не змінює загального правила, передбаченого у статті 253 ЦК України.

Частина третя статті 261 ЦК України є спеціальною нормою стосовно частини першої статті 261 ЦК України. Законодавець у частині третій статті 261 ЦК України передбачив особливості початку перебігу позовної давності. З урахуванням принципу розумності та справедливості очевидним є те, що закріплення особливого початку перебігу з початком виконання нікчемного правочину має поширюватися тільки на сторін нікчемного правочину. Оскільки саме сторони (сторона) здійснюють виконання і, зрозуміло, що їм про його здійснення має бути відомо. Тобто презюмується, що сторони (сторона) нікчемного правочину обізнані про початок його виконання. Натомість заінтересована особа (не сторона нікчемного правочину), яка пред'являє вимогу про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, вочевидь, може й не знати про існування нікчемного правочину, а також про те, що почалося виконання нікчемного правочину.

Для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного правочину), належить застосовувати частину першу статті 261 ЦК України.

Для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена

стороною такого правочину, належить застосовувати частину третьої статті 261 ЦК України. Перебіг позовної давності за вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину, яка пред'явлена стороною такого правочину, пов'язується саме з початком виконання нікчемного правочину, незалежно від того, чи був такий нікчемний правочин виконано повністю і яка зі сторін здійснила виконання. Причому такий початок перебігу стосується будь-яких наслідків нікчемного правочину. Наслідком виконання нікчемного договору іпотеки у розумінні частини третьої статті 261 ЦК України, з урахуванням того, що договір іпотеки підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, а право іпотеки – державній реєстрації, є набуття іпотекодержателем за нікчемним договором іпотеки права іпотеки, яке пов'язується з моментом її державної реєстрації. Тому початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена його стороною, починається з наступного дня після державної реєстрації права іпотеки.

Початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного договору іпотеки), починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

У справі, що переглядалася, суди встановили, що 20 лютого 2007 року між АКБСР «Укрсоцбанк», правонаступником якого є АТ «Альфа-Банк», та ОСОБА_1 укладено іпотечний договір, згідно з яким іпотекодавець передає в іпотеку іпотекодержателю як забезпечення виконання іпотекодавцем зобов'язань за договором кредиту, укладеним між іпотекодержателем та іпотекодавцем, майнові права на незакінчену будівництвом квартиру. Іпотечний договір, укладений між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, є таким, що укладений з порушенням норм Закону України «Про іпотеку», а отже, є нікчемним правочином.

Суди встановили, що позовні вимоги банку обґрунтовані, та вважали, що відсутні підстави для застосування позовної давності, оскільки позивач міг об'єктивно довідатися про порушення своїх прав та інтересів лише з отриманням відомостей з державного реєстру речових прав на нерухоме майно та реєстру прав власності на нерухоме майно, державного реєстру іпотек, єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, пов'язаних із виконанням рішення суду у справі № 638/138/17, і банк довідався про порушення свого права у березні 2019 року.

Суди врахували, що для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного правочину), належить застосовувати частину першу статті 261 ЦК України; початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного договору іпотеки), починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

24 грудня 2015 року ОСОБА_1 для забезпечення зобов'язань за договором кредиту передала зазначену квартиру в іпотеку ОСОБА_2 на підставі іпотечного

договору. Із позовом банк звернувся в жовтні 2019 року. Позивач довів той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права раніше, ніж у березні 2019 року. ОСОБА_2 в заяві про застосування позовної давності не довела, що інформацію про порушення права можна було отримати раніше. За таких обставин суди дійшли обґрунтованих висновків про задоволення позову та відсутність підстав для застосування позовної давності.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 вересня 2022 року у справі № 638/16768/19 (провадження № 61-1336св22) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106404119>.

5. Спори у справах про захист гідності, честі та ділової репутації

5.1. У разі, якщо інформація, яку адвокат при здійсненні адвокатської діяльності за дорученням довірителя поширив, є недостовірною, вона підлягає спростуванню

07 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Солар Медіа Інтертейнмент» (далі – ТОВ «Солар Медіа Інтертейнмент», товариство) до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про захист ділової репутації та спростування недостовірної інформації. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що 10 серпня 2018 року адвокат ОСОБА_2, діючи в інтересах ОСОБА_1, направив на адресу Міністерства культури України заяву від 09 серпня 2018 року, яка містить недостовірну інформацію про позивача. 13 серпня 2018 року ОСОБА_1, посилаючись на заяву адвоката ОСОБА_2, розмістив публікацію в мережі Інтернет, а саме на своїй вебсторінці в соціальній мережі Facebook, яка, серед іншого, містить аналогічну недостовірну інформацію щодо товариства.

Позивач вважав, що недостовірна інформація, поширена ОСОБА_1, автором якої є адвокат ОСОБА_2, доведена до відома необмеженого кола осіб, що порушує право товариства на недоторканність ділової репутації. Такими діями товариство фактично звинувачується у порушенні законодавства про авторське право, неетичній поведінці у ділових відносинах, що негативно впливає на його ділову репутацію, успішну подальшу діяльність, можливість співпраці зі сценаристами, режисерами, акторами, залучення фінансування для виробництва фільмів.

Суд першої інстанції задовольнив позов частково, визнав інформацію, поширену ОСОБА_1 у мережі Інтернет, а також ОСОБА_2 – у заяві на адресу міністра Міністерства культури України, недостовірною та такою, що порочить честь, гідність і ділову репутацію ТОВ «Солар Медіа Інтертейнмент». Суд також зобов'язав ОСОБА_1 спростувати недостовірну інформацію, поширену в мережі Інтернет на його вебсторінці у Facebook, шляхом розміщення на цій сторінці резолютивної частини судового рішення.

Суди розглядали справу неодноразово.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, ухвалив нове рішення, яким позов ТОВ «Солар Медіа Інтертейнмент» задовольнив частково, зокрема визнав недостовірною та такою, що порушує особисті немайнові права ТОВ «Солар Медіа Інтертейнмент», інформацію, поширену ОСОБА_1 на його вебсторінці в мережі Facebook. Водночас у задоволенні позовних вимог до адвоката ОСОБА_2 відмовив.

Верховний Суд не погодився із рішенням апеляційного суду в у частині вирішення позовних вимог товариства до відповідача ОСОБА_2.

Згідно з положеннями статті 277 ЦК України спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію. Спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила. Спростування недостовірної інформації здійснюється у такий же спосіб, у який вона була поширена, аби спростування було донесено максимально до тієї аудиторії, що отримала недостовірну інформацію (частини шоста, сьома статті 277 ЦК України).

Відповідно до статті 40 Конституції України усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Суди повинні мати на увазі, що у випадку, коли особа звертається до зазначених органів із заявою, в якій міститься та чи інша інформація, і в разі, якщо цей орган компетентний перевіряти таку інформацію та надавати відповідь, проте в ході перевірки інформація не знайшла свого підтвердження, вказана обставина не може сама по собі бути підставою для задоволення позову, оскільки у такому випадку мала місце реалізація особою конституційного права, передбаченого статтею 40 Конституції, а не поширення недостовірної інформації.

Щоб орган уважав себе компетентним у розумінні статті 40 Конституції України, він повинен бути наділений повноваженнями, які б дозволили йому відреагувати на адресовану до органу заяву.

Суд апеляційної інстанції правильно встановив, що спірна інформація поширена ОСОБА_2 у заяві до Міністерства культури України. Тобто відповідна інформація про позивача доведена до відома Міністра культури України та Міністерства культури України і його працівників, які опрацьовували заяву та готували проєкт відповіді на неї. Адвокат просив виключити кінопроєкт з конкурсу за результатами перевірки порушення авторських прав. Фактично ОСОБА_2 прямо вказав, яке саме рішення він просить прийняти, зазначивши причину для такого рішення, – порушення авторських прав.

Разом із цим єдиним компетентним органом перевірки дотримання особою авторських прав і визначати порушення цих прав є суд. Міністерство культури України не мало і не має повноважень перевіряти наявність порушень авторських прав і виключати з конкурсу кінопроєкти за результатами такої перевірки без відповідного рішення суду.

Таким чином, Міністерство культури України не наділено повноваженнями перевіряти наявність чи відсутність порушення авторських прав на сценарій

до кінопроєкту й не є компетентним органом у розумінні статті 40 Конституції України, якому адвокат ОСОБА_2 міг адресувати відповідну заяву.

Поширення адвокатом ОСОБА_2 недостовірної інформації некомпетентному органу не звільняє його від цивільної відповідальності за такі дії.

З урахуванням статей 4, 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», статті 13 ЦК України адвокат не повинен вчиняти дії, заборонені законом, правилами адвокатської етики, договором про надання правової допомоги, а також порушувати права інших осіб. Адвокат може використовувати лише ті засоби і методи роботи, які не заборонені законом. Тому якщо адвокат, здійснюючи представництво довірителя, вчиняє правопорушення – кримінальне, адміністративне чи цивільне, то статус адвоката не звільняє його від відповідальності за таке порушення.

Якщо адвокат при здійсненні адвокатської діяльності навіть за дорученням довірителя поширив недостовірну інформацію, то він має нести цивільно-правову відповідальність відповідно до норм чинного законодавства. До нього може бути пред'явлений позов про спростування такої інформації.

Таким чином, Верховний Суд не погодився з висновками суду апеляційної інстанції про те, що позовні вимоги товариства до адвоката ОСОБА_2 задоволенню не підлягають, оскільки такі є обґрунтованими й підлягають задоволенню.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 07 вересня 2022 року у справі № 761/34282/18 (провадження № 61-701св22) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106190940>.

5.2. Цивільне законодавство з 19 квітня 2014 року не містить презумпції добропорядності, а отже відсутні підстави для застосування цієї презумпції при вирішенні спорів про спростування недостовірної інформації

28 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом громадської організації «Стоп корупції» (далі – ГО «Стоп корупції»), ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування збитків.

Суд установив, що у вересні 2020 року позивачі звернулися із позовом, у якому зазначили, що на Facebook-сторінці опубліковано таку інформацію: «ОСОБА_6, якщо про вас пишуть аферисти з НЕприбуткової організації «Стоп корупції», то знайте, що вас замовили. І на вашій дискредитації заробляють керівники цієї організації – ОСОБА_1, ОСОБА_2». Викладена інформація стала доступна для необмеженого кола осіб завдає шкоди діловій репутації ОСОБА_1 та ОСОБА_2 та дискредитує її.

Суд першої інстанції задовольнив позов частково. Суд визнав недостовірною і такою, що принижує честь, гідність та ділову репутацію позивачів, інформацію, викладену на Facebook-сторінці ОСОБА_3; зобов'язав відповідача вилучити зазначену

інформацію з його Facebook-сторінки та спростувати її шляхом розміщення відповідної публікації на його Facebook-сторінці.

Додатковим рішенням суду першої інстанції заяву ОСОБА_1 задоволено частково, стягнуто з відповідача судові витрати.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції та додаткове рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду в частині задоволених позовних вимог, передав справу у цій частині на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Аналіз статті 5 ЦК України свідчить, що зазвичай чинність актів цивільного законодавства не обмежена певним строком, якщо в них не передбачено іншого. Тобто акт цивільного законодавства є чинним до його скасування у встановленому порядку. Про скасування акта цивільного законодавства чи цивільно-правової норми може бути прямо вказано в новому акті цивільного законодавства.

У частині третій статті 277 ЦК України (у редакції, чинній станом на 28 березня 2014 року) передбачалося, що «негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного».

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України від 27 березня 2014 року № 1170-VII «Про доступ до публічної інформації», що набрав чинності 19 квітня 2014 року, частину третю статті 277 ЦК України виключено. Тому чинне законодавство з 19 квітня 2014 року не містить презумпції добропорядності і відсутні підстави для застосування такої конструкції при вирішенні спорів про спростування недостовірної інформації.

У справі, що переглядалася, позивачі просили визнати недостовірною та такою, що принижує їх честь, гідність та ділову репутацію, інформацію, викладену на Facebook-сторінці ОСОБА_3. При залишенні без змін рішення суду першої інстанції в оскарженій частині апеляційний суд не звернув уваги, що ознаками оціночного судження є відсутність у його складі посилань на фактичні обставини та відсутність можливості здійснити перевірку такого судження на предмет його відповідності дійсності. Фактичне твердження – це логічна побудова та викладення певного факту чи групи фактів. Факт – це явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склалися у певному місці та часі за певних умов. Ураховуючи те, що факт, сам по собі, є категорією об'єктивною, незалежною від думок і поглядів сторонніх осіб, то його відповідність дійсності може бути перевірена та встановлена судом. Апеляційний суд не надав оцінки оспорюваній інформації на предмет того, чи є оспорювана інформація суб'єктивною думкою автора та чи може ця інформація бути витлумачена як така, що містить фактичні дані (в чому полягають аферистські дії позивачів, чим доводяться ці дії тощо). Апеляційний суд не дослідив зміст оспорюваної інформації та не встановив, чи є у ній

висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 вересня 2022 року у справі № 369/11909/20 (провадження № 61-5212св22) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106530413>.

6. Питання процесуального права

6.1. Третя особа у справі має право оскаржити заочне рішення суду безпосередньо до апеляційного суду

07 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Управління Державної казначейської служби України у Чуднівському районі Житомирської області, треті особи: прокуратура Житомирської області, Головне управління Національної поліції у Житомирській області, про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішенням, діями чи бездіяльністю органів досудового слідства, прокуратури.

Суд установив, що стосовно ОСОБА_1 було порушено кримінальну справу за ознаками складу злочину, передбаченого частиною першою статті 213 КК України, обрано щодо неї запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд. Слідчим слідчого відділу Чуднівського районного відділу управління Міністерства внутрішніх справ України в Житомирській області з будинку позивача вилучено металобрухт, який визнаний речовими доказами та залишений на відповідальне зберігання ОСОБА_2. Після повернення кримінальної справи на додаткове розслідування до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено відомості за фактом порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом за частиною першою статті 213 КК України. Після закриття кримінального провадження за фактом зникнення металобрухту до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені відомості з попередньою кваліфікацією за частиною першою статті 191 КК України. Позивач вказувала, що своїми незаконними рішеннями, діями та бездіяльністю прокуратура Житомирської області та Головне управління Національної поліції в Житомирській області завдали їй матеріальної шкоди, яка полягала у неповерненні металобрухту.

Місцевий суд заочним рішенням частково задовольнив позов ОСОБА_1.

Прокуратура Житомирської області подала апеляційну скаргу на зазначене судове рішення, однак апеляційний суд повернув скаргу, вказавши, що заочне рішення судом першої інстанції не переглядалося в порядку, встановленому статтями 284–287 ЦПК України, що є обов'язковою умовою для подальшого його оскарження в апеляційному суді. Тому порушено порядок оскарження заочного рішення, встановлений статтею 288 ЦПК України.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, передав справу до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження, зробивши такі правові висновки.

Забезпечення права на апеляційний перегляд справи є однією з основних засад судочинства (пункт 8 частини другої статті 129 Конституції України).

При цьому забезпечення апеляційного оскарження рішення суду має бути здійснене судами з урахуванням принципу верховенства права і базуватися на справедливих судових процедурах, передбачених вимогами законодавства, які регулюють вирішення відповідних процесуальних питань.

Згідно із частиною першою статті 284 ЦПК України заочне рішення може бути переглянуте судом, що його ухвалив, за письмовою заявою відповідача.

У разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення заочне рішення може бути оскаржене в загальному порядку, встановленому цим Кодексом (частина четверта статті 287 ЦПК України).

У частинах другій та третій статті 288 ЦПК України передбачено, що позивач має право оскаржити заочне рішення в загальному порядку, встановленому цим Кодексом. Повторне заочне рішення позивач та відповідач можуть оскаржити в загальному порядку, встановленому цим Кодексом.

Тлумачення статей 284, 287, 288 ЦПК України дає змогу зробити висновок, що ЦПК України передбачає дві форми перегляду заочного рішення: загальну (перегляд в апеляційному порядку) та спеціальну (перегляд судом, який виніс заочне рішення, за заявою відповідача). При цьому апеляційну скаргу можуть подати сторони (відповідач лише в разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення) та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі в справі, якщо суд вирішив питання про їхні права та обов'язки.

Таким чином, процесуальним законом визначено спеціальний порядок перегляду заочного рішення, який проводиться судом, що його ухвалив, лише за письмовою заявою відповідача, і це є лише його персоніфікованим правом.

Оскільки прокурор подав апеляційну скаргу як третя особа у справі, то перегляд заочного рішення має проводитися апеляційним судом у загальному порядку.

Апеляційний суд не врахував, що прокуратура Житомирської області залучена до участі в справі як третя особа, тому не могла оскаржити заочне рішення місцевого суду в порядку, передбаченому частиною першою статті 284 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 07 вересня 2022 року у справі № 294/1347/17 (провадження № 61-4584св22) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191098>.

6.2. У разі ухвалення судового рішення за відсутності учасників справи суд повинен зазначати датою ухвалення ту дату, на яку було призначено розгляд справи, та вказувати в резолютивній частині дату складення повного судового рішення. Проте в разі зазначення судом датою ухвалення судового рішення дати складення

повного судового рішення, внаслідок чого дата судового засідання та дата ухвалення судового рішення не збігатимуться, це не є порушенням прав сторін

05 вересня 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення боргу.

Суд установив, що ОСОБА_2 видала ОСОБА_1 три розписки на отримані від неї кошти. Відповідач своїх зобов'язань щодо повернення грошових коштів позивачеві не виконала, про що свідчить наявність оригіналів розписок у позивача.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позовні вимоги задоволено частково. Стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 у гривневому еквіваленті аванс, борг та три проценти річних від простроченої суми боргу.

Апеляційний суд повідомив сторони про розгляд справи 25 листопада 2020 року, але вони не з'явилися в судове засідання. За результатами розгляду справи суд прийняв постанову від 03 грудня 2020 року, вказавши, що в цей день складено повний текст судового рішення.

Касаційна скарга, зокрема, мотивована тим, що заявницю та її представників не повідомлено про час та місце судового засідання, призначеного саме на 03 грудня 2020 року.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій, зробивши такі правові висновки.

Відповідно до пункту 6 частини сьомої статті 265 ЦПК України у разі необхідності в резолютивній частині вказується дата складення повного судового рішення.

Згідно з частиною першою статті 268 ЦПК України в судовому засіданні суд може проголосити лише вступну та резолютивну частини рішення.

У разі неявки всіх учасників справи у судове засідання, яким завершується розгляд справи, або розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, суд підписує рішення без його проголошення (частина четверта статті 268 ЦПК України).

Датою ухвалення рішення, ухваленого за відсутності учасників справи, є дата складення повного судового рішення (частина п'ята статті 268 ЦПК України).

Справа розглядається апеляційним судом за правилами спрощеного позовного провадження в судовому засіданні з повідомленням учасників справи, крім випадків, передбачених статтею 369 цього Кодексу (частини перша, третя статті 368 ЦПК України).

Тлумачення цих норм права, зокрема, свідчить, що слід розмежовувати порядок проголошення судового рішення (скороченого або повного) у разі явки учасників справи у судове засідання та складання повного судового рішення за відсутності учасників справи.

У передбачених нормами ЦПК України випадках повне судове рішення може відображати дату судового засідання, яким завершено судовий розгляд (відповідна дата вказана у вступній частині судового рішення) та дату складення повного

судового рішення (відповідна дата вказана у резолютивній частині або після резолютивної частини судового рішення).

У випадках, коли відбувається проголошення судового рішення, датою такого судового рішення є дата судового засідання, яким завершено судовий розгляд. І навпаки, якщо проголошення судового рішення не відбувається, то датою його ухвалення є дата складення повного судового рішення, навіть у випадку, якщо фактичне прийняття такого рішення відбулось у судовому засіданні, яким завершено розгляд справи і в яке не з'явилися всі учасники такої справи. При цьому, дата, яка зазначена як дата ухвалення судового рішення, може бути відмінною від дати судового засідання, яким завершився розгляд справи і у яке не з'явилися всі учасники такої справи.

З урахуванням розумності положення частини п'ятої статті 268 ЦПК України слід розуміти так: у разі ухвалення судового рішення за відсутності учасників справи суд повинен зазначати датою ухвалення ту дату, на яку було призначено розгляд справи, та вказувати в резолютивній частині дату складення повного судового рішення. Проте в разі зазначення судом датою ухвалення судового рішення дати складення повного судового рішення, внаслідок чого дата судового засідання та дата ухвалення судового рішення не збігатимуться, це не є порушенням прав сторін.

У справі, що переглядалася, сторони про призначене на 25 листопада 2020 року засідання були повідомлені належним чином в установленому законом порядку, проте в засідання не з'явилися. Тому викликати їх на 03 грудня 2020 року не було потреби – це дата складення повного судового рішення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 вересня 2022 року у справі № 1519/2-5034/11 (провадження № 61-175сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106404256>.

6.3. Незмінність судового рішення виникає до набрання ним законної сили і полягає в тому, що після його проголошення суд, який ухвалив рішення, не має права сам його скасувати або змінити

14 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за договором позики шляхом визнання права власності на нежитлові приміщення.

Суд установив, що між сторонами укладено договір позики, відповідач свої зобов'язання за цим договором не виконав. Після відкриття судом провадження у справі від ОСОБА_1 та ОСОБА_2 надійшла спільна заява, в якій вони просили суд визнати мирову угоду. ОСОБА_1 відповідно до умов мирової угоди просила суд стягнути з ОСОБА_2 на її користь суму боргу, суму пені за час прострочення, три відсотки річних від простроченої суми шляхом визнання права власності на нежитлові приміщення в нежитловій будівлі, що належить відповідачу.

Суд першої інстанції визнав мирову угоду, укладену між ОСОБА_1 та ОСОБА_2; провадження у справі закрав.

ОСОБА_3 як особа, яка не брала участі у справі, але щодо якої суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, не погоджуючись із вказаною ухвалою суду, оскаржив її в апеляційному порядку.

Апеляційний суд клопотання представника ОСОБА_3 – адвоката про поновлення строку на апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції задовольнив, поновив цей строк. Апеляційну скаргу залишив без руху з підстав несплати судового збору.

В подальшому апеляційний суд апеляційну скаргу представника ОСОБА_3 – адвоката знову залишив без руху та надав строк для усунення недоліків, а саме для подання клопотання з викладом поважних причин пропуску строку на апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції.

Апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою представника ОСОБА_3 на ухвалу суду, мотивувавши тим, що представник ОСОБА_3 – адвокат не зазначив поважних причин пропуску процесуального строку на апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції, а наведені у клопотанні причини не можна вважати такими, що є поважними. При цьому сплив річний строк з дня складання повного тексту судового рішення суду першої інстанції, який є підставою для відмови у відкритті провадження незалежно від причин пропуску строку на апеляційне оскарження.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, направив справу до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження з огляду на таке.

Подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, інтереси та (або) обов'язки, захищає її саме від передбаченої частиною другою статті 358 ЦПК України безумовної відмови у відкритті апеляційного провадження (якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складання повного тексту судового рішення), тобто незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження, проте не звільняє вказану особу від обов'язку довести поважність причин пропуску строку на апеляційне оскарження.

Суд першої інстанції при вирішенні спору щодо стягнення заборгованості за договором позики шляхом визнання права власності та визнання мирової угоди не залучив до участі в розгляді справи іншого співвласника спірного майна – ОСОБА_3.

Відповідно до частини першої статті 352 ЦПК України учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.

Суд апеляційної інстанції має першочергово з'ясувати, чи стосується оскаржуване судове рішення безпосередньо прав та обов'язків скаржника, та лише після встановлення таких обставин вирішити питання про скасування судового рішення, а у випадку встановлення, що права заявника оскаржуваним судовим

рішенням не порушені та питання про її права і обов'язки стосовно сторін у справі судом першої інстанції не вирішувалися – закрити апеляційне провадження, оскільки в останньому випадку така особа не має права на апеляційне оскарження рішення суду.

Апеляційний суд, не звернувши уваги на наявність винятку, передбаченого пунктом 1 частини другої статті 358 ЦПК України, при апеляційному оскарженні судового рішення поза межами річного строку особою, яка не була залучена до участі у справі, відмовив у відкритті апеляційного провадження у зв'язку з пропуском строку апеляційного оскарження.

Крім того, ухвалою апеляційного суду клопотання представника ОСОБА_3 – адвоката про поновлення строку на апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції задоволено, поновлено цей строк. Але апеляційну скаргу залишено без руху з підстав несплати судового збору.

Властивість судового рішення як акта правосуддя залежить від набрання ним законної сили. Після набрання рішенням суду законної сили воно починає діяти в повну міру, проявляються всі його правові властивості: загальнообов'язковість, незмінність, неспростовність, виключність, преюдиціальність та реалізованість. Зазначене дозволяє забезпечити захист порушених, оспорюваних або невизнаних прав, свобод чи інтересів суб'єктів процесу. Зокрема, незмінність судового рішення виникає до набрання ним законної сили і полягає в тому, що після його проголошення суд, який ухвалив рішення, не має права сам його скасувати або змінити.

Апеляційний суд, відмовляючи представнику ОСОБА_3 у поновленні строку на апеляційне оскарження ухвали місцевого суду, зазначеного не врахував і, по суті, скасував своє ж судове рішення про поновлення цього строку.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 вересня 2022 року у справі № 638/8647/17 (провадження № 61-343св22) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106264410>.

6.4. Об'єднання в одній позовній заяві вимоги, яка підлягає розгляду в порядку позовного провадження, і вимоги, яка не підлягає розгляду в порядку позовного провадження, не є підставою для застосування положень частини шостої статті 188 ЦПК України щодо роз'єднання позовних вимог

14 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Державного підприємства «Сетам» (далі – ДП «Сетам»), приватного виконавця виконавчого округу міста Києва, ОСОБА_2 про визнання недійсними електронних торгів, визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню.

Суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, повернув позовну заяву ОСОБА_1 на підставі пункту 2 частини четвертої статті 185 ЦПК України. Суди виходили з того, що оскільки вимога про визнання недійсними електронних торгів

підлягає розгляду в порядку позовного провадження як матеріально-правовий спір сторін – учасників правочину, і за результатами такого розгляду суд ухвалює рішення, а вимога про визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню, підлягає розгляду за заявою учасника виконавчого провадження в порядку вирішення процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судового рішення, за результатом розгляду якої суд постановляє ухвалу, то відповідно до пункту 2 частини четвертої статті 185 ЦПК України наявні підстави для повернення позовної заяви в зв'язку з порушенням правила об'єднання позовних вимог.

Верховний Суд залишив без змін судові ухвали з огляду на таке.

У справі, що переглядалася, суди дійшли правильних висновків про те, що вимога про визнання недійсними електронних торгів підлягає розгляду в порядку позовного провадження як матеріально-правовий спір сторін – учасників правочину.

Одним із засобів юридичного захисту сторін виконавчого провадження при проведенні виконавчих дій є судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільних справах, який передбачає, зокрема, можливість здійснення певних процесуальних дій у виконавчому провадженні лише з дозволу суду, а також обов'язок суду розглянути заяву сторін виконавчого провадження про визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню, та скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця та інших посадових осіб державної виконавчої служби. Розгляд таких заяв і скарг учасників виконавчого провадження і подань державного (приватного) виконавця здійснюється у порядку цивільного судочинства, але не в порядку позовного провадження. Оскільки чинним цивільним процесуальним законом передбачений конкретний порядок вирішення питання про визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню, за заявою сторін виконавчого провадження (стаття 432 ЦПК України), розгляд цього питання у порядку позовного провадження разом із вирішенням спору про право суперечитиме завданням і основним засадам цивільного судочинства.

У цій справі кожна з пред'явлених ОСОБА_1 вимог – і про визнання недійсними електронних торгів, і про визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню, має кваліфікаційну ознаку «позовної» вимоги, адже вони об'єднані в одній позовній заяві.

Отже, правильними є висновки судів про порушення ОСОБА_1 правил об'єднання позовних вимог, адже в поданій позовній заяві він об'єднав вимогу, яка підлягає розгляду в порядку позовного провадження, з вимогою, яка не підлягає розгляду в порядку позовного провадження.

Таке об'єднання в одній позовній заяві вимоги, яка підлягає розгляду в порядку позовного провадження, і вимоги, яка не підлягає розгляду в порядку позовного провадження, не є підставою для застосування положень частини шостої статті 188 ЦПК України щодо роз'єднання позовних вимог.

За встановлених судами обставин об'єднання ОСОБА_1 у позовній заяві вимог, одна з яких підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства в позовному провадженні (про визнання електронних торгів недійсними), а інша – розгляду в позовному провадженні в порядку цивільного судочинства не підлягає

(про визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню), а також за відсутності підстав для застосування положень частини шостої статті 188 ЦПК України суди зробили правильні висновки про повернення позовної заяви ОСОБА_1 на підставі пункту 2 частини четвертої статті 185 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 вересня 2022 року у справі № 761/22635/21 (провадження № 61-4493св22) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106329935>.

6.5. Позовні вимоги батька малолітньої дитини про визнання протиправним і скасування розпорядження органу опіки та піклування щодо визначення часу для спілкування та участі у вихованні дитини стосуються спору між батьками щодо виховання дитини, тому мати дитини повинна брати участь у цій справі як відповідач, а не як третя особа

14 вересня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Зіньківської районної адміністрації Полтавської області (далі – Зіньківська РДА), третя особа – ОСОБА_2, про визнання протиправним та скасування розпорядження «Про визначення часу для спілкування та участі у вихованні малолітньої дитини».

Суд установив, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебували у зареєстрованому шлюбі, від якого мають сина ОСОБА_3. На цей час син проживає із ОСОБА_2 за місцем проживання батьків останньої. Позивач отримав листа із розпорядженням голови Зіньківської РДА «Про визначення часу для спілкування та участі у вихованні малолітньої дитини» та другий екземпляр акта обстеження умов проживання. У пункті 1 розпорядження визначено дні для спілкування із дитиною у святкові та вихідні дні та за попередньою домовленістю із матір'ю дитини та в її присутності. На думку позивача, це положення обмежує його можливість щодо повноцінної участі у вихованні та піклуванні про дитину та відповідно порушує вимоги статті 150 СК України.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у позові, зазначивши, що позивач не надав суду доказів, на які посилається, а саме, що ним належним чином виконуються обов'язки, як батька та належного ставлення до свого сина, ОСОБА_4, про допомогу з свого боку та сплати аліментів та відсутності заборгованості зі сплати аліментів. Позивач не надав жодного належного та допустимого доказу неправомірності дій відповідача.

Верховний Суд змінив мотивувальну частину судових рішень з огляду на таке.

Відповідно до положень статті 157 СК України питання виховання дитини вирішується батьками спільно. Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею. Той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.

Відповідно до частин четвертої та п'ятої статті 19 СК України при розгляді судом спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини обов'язковою є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою.

Орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи.

У справі, що переглядалася, заявляючи позовні вимоги про визнання протиправним і скасування розпорядження органу опіки та піклування щодо визначення часу для спілкування та участі у вихованні малолітньої дитини, ОСОБА_1 зазначав, що ОСОБА_2 перешкоджає йому у спілкуванні з дитиною, яка проживає з нею та її батьками, тому звернувся із клопотанням у службу у справах дітей Зінківської РДА. У клопотанні позивач просив встановити графік побачень зі своїм сином, врахувавши при цьому відстань між адресами проживання, періодичність, кількість днів на побачення та можливість відвідування медичних закладів, а також надати можливість перебування сина у нього за адресою проживання.

Отже, саме ОСОБА_2 не визнає та оспорує право ОСОБА_1 на спілкування та участі у вихованні малолітньої дитини, тобто у справі спір виник між батьками щодо питання виховання дитини ОСОБА_3.

Таким чином, саме ОСОБА_2 повинна була брати участь у справі як відповідач.

Зазначене свідчить про неналежний суб'єктний склад учасників справи та є самостійною підставою для відмови в задоволенні позову.

Заявлені позивачем вимоги безпосередньо стосуються прав та обов'язків ОСОБА_2, а отже, такі вимоги не можуть бути розглянуті судом і вирішені у спорі позивача з третьою особою, яка в такій ситуації має бути залучена співвідповідачем, оскільки лише за наявності належних відповідачів у справі суд може вирішувати питання про обґрунтованість чи необґрунтованість позовних вимог, без залучення таких належних відповідачів позовні вимоги вирішені бути не можуть.

Верховний Суд позбавлений процесуальної можливості визначити суб'єктний склад учасників справи, залучати на стадії касаційного перегляду справи відповідачів та/або співвідповідачів, тому, встановивши, що у справі не залучено усіх суб'єктів, які мають відповідати за позовом у межах заявлених позовних вимог як відповідачі, змінює підстави для відмови у задоволенні позову через неналежний склад відповідачів.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 вересня 2022 року у справі № 530/487/20 (провадження № 61-5555св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106390469>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за вересень 2022 року / Упоряд.: правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС к. ю. н., доцент Луспеник Д. Д. / Київ, 2022. – 32 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua